

על מה נאמר ההלל בליל הסדר

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

א. מחלוקת ב"ש וב"ה על נוסח הלל בלילה זה

המשנה בפסחים פרק י משנה ב: 'עד היכן הוא אומר, בית שמאי אומרים, עד 'אם הבנים שמחה'. ובית הלל אומרים, עד 'חלמיש למעינו מים'.

ההלל פותח בפרק הראשון בתהילים פרק קיג: 'הללויה הללו עבדי ד'... ממזרח שמש עד מבואו... מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללו יה'.

הפרק השני בהלל הינו מתהילים פרק קיד: 'בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז... ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים'.

הירושלמי הביא המשך הדיון בין ב"ש לב"ה: 'אמרו להן ב"ש, וכי יצאו ישראל ממצרים שהוא מזכיר יציאת מצרים. א"ל בית הלל אילו ממתין עד קרות הגבר עדיין לא הגיעו לחצי גאולה, היאך מזכירין גאולה ועדיין לא נגאלו והלא לא יצאו אלא בחצי היום שנאמר ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל וגו'. אלא מכיון שהתחיל במצוה, אומרים לו מרוק'.

ב. עיתוי והזמן שיש לומר את ההלל

רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא נחלקו אם ניתן לקיים את מצוות אכילה הפסח עד חצות או עד עלות השחר.

'דתניא, ואכלו את הבשר בלילה הזה, רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות. אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר בחפזון, בעד שעת חפזון. א"כ מה תלמוד לומר בלילה, יכול יהא נאכל כקדשים ביום, תלמוד לומר בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום.

מביאה הגמ' לבאר יסוד מחלוקת ראב"ע ור' יהושע לגבי זמן אכילת קרבן הפסח: 'הני תנאי כהני תנאי דתניא, שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. ר' אליעזר אומר בערב אתה זובח, וכבוא השמש אתה אוכל, ומועד צאתך ממצרים אתה שורף. רבי יהושע אומר בערב אתה זובח, כבוא השמש אתה אוכל, ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים'.

ראב"ע לשיטתו שאוכלים הפסח עד חצות, ור"ע כר' יהושע רבו סבר שאוכלים כל הלילה עד השחר.

ומבארת הגמ' את הסברא במחלוקתם: 'א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה. על מה נחלקו, על שעת חפזון. ר' אלעזר בן עזריה סבר מאי חפזון חפזון דמצרים. ורבי עקיבא סבר מאי חפזון חפזון דישאל (רש"י: חפזון דישאל - לא שמעו להם לצאת עד בקר). תנ"ה הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב (ורש"י בד"ה 'מערב נגאלו' באר 'נתנו להם רשות לצאת').

הגמ' בבבבכות בדף ד: מביאה מחלוקת לגבי דין סמיכת גאולה לתפילת ערבית: 'דאמר ר' יוחנן איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית, רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע... איבע"א סברא, דר' יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא, ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא'.

היינו דר' יוחנן סבר שהגאולה התחילה עוד בערב, אף שלא הושלמה אלא עם שחר, ואילו ריב"ל סבר שרק לנעשה בבוקר יש משמעות של גאולה.

ג. סתירה עצומה: כיצד המצוה עד חצות בטרם התחיל 'נסי יציאת מצרים'?

ישנו דיון כמי ההלכה לגבי זמן אכילת הפסח, ואם הותר כל הלילה כר' יהושע ור"ע, או עד חצות כראב"ע.

[יש שפסקו שהלכה כראב"ע וכי חייב לאכול עד חצות, ואלו הן: תוס' בזבחים נו: בד"ה 'זאב"א' וכן במגילה כא. ד"ה 'לאתווי', הגה' מיימוני בהל' חר"מ פ"ח אות י, סמ"ג עשין מ, ר' ירוחם נתיב ה ח"ד, אר"ז בהל' שבת סי' מב סוף אות נב, ר' יונה בסדר הפסח (אמנם חש לסוברים שהמצווה כל הלילה היכא שלא אכלו קודם), אבודרהם בסדר ההגדה בד"ה 'באחרונה', סמ"ק מצווה ריט.

הרי"ף השמיט את דעת הראב"ע ונראה שלא ס"ל כן וכן הסיק הב"ח בס"י תעז זזמנו כל הלילה, וכ"כ הרמב"ם בהל' חר"מ ו, א לגבי מצוות אכילת מצה, ובהל' קרבן פסח לגבי הקרבת הפסח. וכן נקט הערוך השלחן סי' תרלט, טו מדינא, אלא כתב שיש לחוש ולהחמיר לאכול קודם חצות.

הרא"ש פסחים פ"י סי' לח הסתפק כמי ההלכה והכריע 'מיהו נכון להחמיר כרבי אלעזר דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא. וכן היה נוהג רבינו תם ז"ל למהר לאכול אפיקומן קודם חצות'. נראה שמעיקר הדין הכריע שהלכה כר"ע. אולם בפסקי הרא"ש בברכות פ"א סי' ט כתב 'צריך להחמיר', ומשמע שהוא

ספיקא דדינא. וכן נקט היראים בס"י צ שמספיקא דדינא יש להחמיר בדאו'. וכ"כ הר"ן בספ"ק דמילה ובסוף פסחים והרשב"א בברכות ט.

השו"ע פסק בס"י תעז, א שיהא זהיר לאכול אפיקומן קודם חצות, ולא באר אם פסק כראב"ע ולאחר חצות החמיר כר"ע, או שפסק כר"ע ואף לדידו מקדימין כדי להרחיק מהעבירה. הפר"ח שם כתב בדעתו שס"ל כר"ע, וכדי להרחיק מהעבירה מקדימין אכילתו. ובבאר הגולה ובגר"א כתבו דלכו"ע יש לנהוג כן לכתחילה. אך הפרמ"ג אש"א סק"א באר כי מספקא ליה לשו"ע כמאן הלכה וע"כ כתב שיש להזהר, ולא דינא הוא. נפק"מ לכך היא לעניין הברכה, שלדעה הראשונה יברך על אכילת מצה שאוכל אחר חצות, ואילו לדעת הפרמ"ג לא יברך שכן ספק הוא, וכן נקט הדגול מרבבה על הגליון בשו"ע. הביה"ל בס"י תעז הביא ג' שיטות הנ"ל ולא הכריע בדבר.]

והנה תמיהה רבתית, הלא עד חצות לא התחילו ניסי יציאת מצרים, אלא היו מסוגרים בבתים כמבואר בשמות יב כב-כט: 'ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר... ויהי בחצי הלילה וד' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה. ויקם פרעה לילה'.

ומדוע נאמר ההלל עד חצות?

הלא גם בית הלל מודים שלא התחילה הגאולה בערב. ואף הם סברו שכל שהתחיל הגאולה בערב הוא מהרשות של המצרים לצאת ממצרים, עובדה שהחלה עם מות הבכורים בחצות.

מדוע אנו אוכלים הפסח, והמצה וההגדה⁶ עד חצות?

⁶ דין אמירת ההגדה עד חצות, או עד השחר: בשו"ת תרומת הדרשן בס"י קלו כתב שאמירת ההגדה צריכה להיות בעת שמצה ומרור מונחים לפניו, ואינו יוצא יד"ח בזמן תוספת יו"ט. וא"כ לפוסקים שמצוות מצה הינה רק עד חצות כראב"ע, אף את ההגדה יש לומר עד זמן זה, וכן פסק הרשב"א בברכות ט. והרמ"א בס"י תעז, א בשם הר"ן: 'ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות' (בביאור הגר"א סק"א כתב שטעמו 'משום כוס ד' ולא מרני ההלל), וכ"כ המנ"ח במצווה כא וברישות חת"ס ח"ג עמ' סה. ובס' קרית ספר הל' חר"מ פ"ז כתב שצריכין לעסוק בהלכות הפסח עד חצות. והאור שמה בהל' חר"מ א, ג כתב שיאמרנו אף אחר חצות משום ספיקא דאו'. וראה בשאגת אריה בס"י ט שנקט ששתי פרשות ראשונות של ק"ש יכול לקרוא עד נץ החמה, אך פרשה שלישית שבה הזכרת יצ"מ מחוייב לקרוא קודם לכן, שכן דין הזכרת יצ"מ הוא עד עלות השחר.

אולם מדברי הפרמ"ג בס"י תעז אש"א סק"א והדגול מרבבה בס"י תעז עולה שאם לא אמר את ההגדה קודם חצות, ניתן לאמרה אף אחר חצות (וראה תמיהה העמק ברכה בעמ' עו, שהדגול מרבבה הניח את מצוות סיפור יצ"מ שהינה חייב מדאו' שיקיימנה רק לאחר חצות, והקדים את מצוות המרור שהינה מדרבנן, לזמן חיובא), וכן נראה מהמשנ"ב בס"י תעז סק"ו. וכן כתב ר' יונה בברכות ב"ד ב: מדפי הר"ף שיכול לקרוא פרשה שלישית של ק"ש אפי' אחר עלות השחר, משום שלא התמעט דין הזכרת יצ"מ בלילות אלא מריבוי בפסוק ולא במפורש, ולכן ניתן לצאת יד"ח אף אחר עלות השחר. ויתכן שכיון שיכול לאכול מצה אחר חצות בשעת הדחק, שפיר קרינן ליה זמן שמצה

נוסח הברכה של ליל הסדר הינו 'על גאולתינו, ועל פדות נפשינו'

במהר"ל בגבורות ד' פרק ג באר את משמעות שיעבוד הגוף והנפש וכי נגאלנו בשני רמות אלו, וכן הוא שם בפרק נא באר המהר"ל שבלילה זה נגאלנו ע"י כניסה תחת עולו של הקב"ה, וזכו למעלה ומדריגה עליונה. ולהכי אוכלים את המצה.

בהגדת ניסים לר' יעקב מליסא בעל הנתיבות המשפט, הקשה גם מדוע מקדימים לומר על גאולתינו לפני שמציינים פדות אבותינו:

אשר גאלנו ונאלח אה אצותינו): יפלא על שנכחן מזכיר גאולה עלמון קודם גאולה אצותינו. ובפסקא דלפיכך אומר למי שעשה לאצותינו ולנו ומזכיר האצות קודם. ונראה דכנד הנסי' כיון דנסי' מלרים חשונין יוסד מכל הנקיס ולא נעשה שוב מאלו כאלות הנקיס וגם נסי' מלרים הן שורש לכל הנקיס לכן מזכיר אצותינו קודם אכל נענין הגאולה שהיא ענין קנין נמה שאנחנו קנין להקציה וזוהי אהמנו שוין עם אצותינו ראוי להזכיר עלמנו קודם :

ובעין איה ברכות א סי' קיב לגרא"ה קוק בארו שהיו בעת גאולת מצרים שתי גאולות.

בערב נגאלו גאולה פנימית ונשלמה מעלתם, ובבוקר התגלתה גאולתם בעולם. ואנו מציינים את שתי גאולות אלו בברכתנו: 'על גאולתינו, ועל פדות נפשינו'.

הגאולה מעבודת לחירות בכלל, פועלת בכלל עם-שלם שני עניינים. האחד הוא החופש שירגיש בנפשו התרוממות שיצא מכלל שפלות העבדות ונעשה בן חורין ואדון לעצמו. והשני הוא הפעולה הנגלית בעולם, בהיותו עם חפשי חי ופועל. ובישראל עוד יתר שאת

ומרור מונחים לפניו. וכן כתבו התוס' במגילה כא. בד"ה לאתויי' להקל בחלקו השני של ההלל ולאמרו אחר חצות (ולקמן נבאר אם חלק זה של ההלל הוא מדין ספור י"ב, או שיש דין נוסף של אמירת הלל).

אך מצאנו בראשונים שיש הסוכרים שמצוות סיפור י"ב נוהגת כל הלילה. בתוספתא בפסחים פ"י ה"א נאמר: 'חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה', הביאו הרא"ש בפ"י סי' לג. וכן הביאם הטור בס"י תפא וכן עולה מסתימת השו"ע שם. ב שכתב שמצווה לעסוק ביצ"מ עד שתחטפנו שינה ולא הגביל זאת לחצות. ויש להוכיח כן מהמעשה דחכמים שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להן רבותינו הגיע זמן קרית שמע של שחרית, שאכן ניתן לקרוא את ההגדה כל הלילה. בתוספתא בפסחים פ"י ה"ח הובא מעשה 'בר"ג וזקנים שהיו מסובים בבית ביתוס בן זונין בלוד, והיו עסוקין בהלכות הפסח (הגרא"ה גוס: ביצ"מ) כל הלילה עד קרות הגבר. הגביהו לפנינו ונועדו והלכו להן לביהמ"ד. הגרי"ז סולוביצ'יק למד מכך שחייב בסיפור י"ב הוא עד קרות הגבר, ומכאן ואילך הוא מצוות ת"ת, ולכן הלכו לביהמ"ד. ולפי"ז תלמידיהם הפסיקו לקריאת שמע, שכן מפסיקין ת"ת לקריאת שמע, שכן אין בת"ת פטור של העוסק במצווה.

לשני אלה, כי החופש הפנימי הוא התחלה לשלמות עצמם, בקדושת המדות בתורה ומצותי' וחכמתה. והחופש הגלוי החיצוני, הוא עומד בישראל להיות לאור גויים, כאשר כבר נעשה חלק גדול מזה גם לעת כזאת, ויגמר בתכליתו לעת ירחם ד' את עמו, כי מציון תורה תצא ולתורת ישראל איים ייחלון. ע"כ נחלקו הגאולות לשני חלקים, כשנגאלו ישראל ממצרים הגאולה הפנימית, היינו מבערב, שע"ז אין העיקר הידיעה והפרסום של זולתם, כי אם ההרגשה הטובה בחופשתם הפנימית. וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, ביד רמה גלוי לכל יושבי תבל, להורות על פעולתם הגלויה בעולם, להשכיל להיטיב לכל ברואי בצלם להאיר באור ד', כדבר שנאמר "וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרְךָ וּמַלְכִים לְנֹגַהּ זִרְחֶךָ".